

ФАКТОРИ И УСЛОВИЯ ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ДЕВИАНТНО ПОВЕДЕНИЕ

Съвременната ситуация в обществото се характеризира с изчезване на идеалите. В тази връзка се обостря проблема с адаптацията на младите хора, взаимоотношенията в семейството и обществото. Това води до разширяване на границата на нормата, аномалията и патологията в поведението.

Много често чуваме думите “трудно дете”, “дефектно дете” или “аномално дете”. Както е известно, за много деца са характерни временни отклонения в нормалното поведение. Това отклонение по правило лесно се преодолява с помощта на родители, учители и възпитатели, но когато въпреки тази помощ детето излиза извън рамките на допустимото, се използва категорията “трудно дете”.

Когато се говори за така наречени “трудни деца” по-често се има предвид едната страна на явлениято – трудност при работата с тези деца и не се разглежда втората – трудностите в живота на тези деца, трудностите във взаимоотношенията им с родителите, връстниците, учителите, възрастните.

Съставът на тези деца не е еднороден. Най-често използваното разграничение е: педагогическата запуснатост, социална запуснатост, отклонения в здравословното състояние.

Няколко фактора се явяват основни: пропуски в учебно-практическите и социално-етическите знания, наличие на дефекти в познанията и отрицателен жизнен опит; недостатъци и дефекти в развитието на чертите и качества на личността; недостатъци във взаимоотношенията на личността със заобикалящата я среда. В резултат на това поведение се отклонява от общоприетите норми, интеракциите с обкръжаващата среда добиват конфликтен характер. Децата получават определението “трудни”. Този “етикет” е един вид оценка, тъй като всяко поведение на индивида се

приравнява към социалните очаквания. Отклоненията от социалните норми в човешкото поведение наричаме девиации, които се изразяват в процес на трудно съжителство между обществените и групови норми, неадекватно взаимодействие между индивида и обществото. С този термин се определят различни видове отклонения в поведението, които са свързани с нарушаване на правните, моралните и културни норми.

Девиантното поведение се разглежда като психична и социална деформация, създаваща условия за изолация от обществените отношения. Девиантите могат да бъдат отнесени към аутсайдерите, хора, които по една или друга причина стоят на страна от обществото. Те игнорират съществуващите закони и по този начин променят отношенията към заобикалящия ги свят, както и на заобикалящия ги свят към тях. От нормативните изисквания на обществото и държавата зависи дали едно поведение ще бъде квалифицирано като отклоняващо се.

Девиантността се приема като негативна характеристика в поведението на личността. Тя винаги е свързана с нравствените позиции на личността. Негативната оценка се получава чрез общественото отношение или чрез дейността на санкциониращите институции. Девиантното поведение винаги носи потенциална или реална опасност за индивида, групите или обществото. Тази опасност не винаги е осъзната особено в детска и ранна младежка възраст.

За описание на рисковите фактори които са предразполагащи за развитие на девиантно поведение се използват различни деления по групи. Първото деление е на главни категории: а) културни променливи, които влияят на всеки индивид и б) индивидуални променливи, които оказват влияние върху децата и повишават тяхната уязвимост. Културните фактори от своя страна могат да бъдат диференцирани на фамилни, училищни, квартално обкръжение, обществени, национални.

В последните няколко декади се наблюдава повишаване акцента на самопоглъщане, индивидуални постижения и стремеж към непосредствено възнаграждение, което кореспондира с намаляване на груповата оценка, потребностите на обществото и усещането за взаимозависимост и взаимност. Рисковете на кварталното обкръжение и на обществото са лесен достъп до оръжие и дрога, наред със законите на обществото и нормите, благоприятстващи тяхното използване, както и голяма мобилност, слаба подкрепа от обкръжението и други.

Други фактори, оказващи влияние за развитието на девиантно поведение са:

Ранна депривация и травма.

- родителска депривация – отнася се до отсъствието на адекватно внимание и взаимодействие с родителите през периода на формиране. Последствията могат да се интерпретират от няколко психо-социални гледни точки.

- институционализация – отнася се към недостига на топлина и физически контакт, като емоционална, интелектуална и социална стимулация.

- депривация и злоупотреба в дома – свързва се с неадекватни грижи в домашната среда. Това може да включва физическо пренебрегване, липса на любов и привързаност, липса на интерес към дейностите на детето, важни за него, противоречиви и непоследователни наказания, неуважение към правата и чувствата на детето. Ефектите могат да се аранжират от проява на агресивно и маниакално поведение до трудности в развитието на речта и взаимоотношенията, емоционални проблеми.

- травма в детството – терминът се използва, за да опише всяко преживяване, което причинява сериозен психологически ущърб на индивидите. Травмите оставят психологически рани, които могат да не “зараснат” никога.

Депривация във възпитанието

Често депресията в детска възраст се свързва с дисфункционални семейства и неадекватни взаимоотношения с връстниците. Дори при отсъствието на сериозна депривация или травма, отклоненията във възпитанието могат да имат дълбок ефект относно последващата способност на детето да се справя с проблемни ситуации.

Стилът на възпитание също може да стане причина за дефекти в поведението на детето. Например родители с авторитарен стил, като завишен контрол и липса на топлина имат деца, при които са налице тенденции да се намират в противоречие, стават раздразнителни и капризни. Ако са използвани физически наказания, резултатът е склонност към агресивно поведение, при част от подрастващите.

Патогенна структура на семейството - Съществен рисков фактор, който увеличава уязвимостта на индивида към стресови ситуации и напрежение. Примери за патогенна семейна структура са:

- семейни конфликти – конфликтите между брачните партньори държи атмосферата в семейството в постоянно напрежение.

- Развод в семейството – разводът почти винаги е травма за детето. Стремешът да бъде лоялно към двамата родители носи постоянно напрежение за детето.

Неадекватни отношения с връстниците- възможен резултат е отклонение в поведението и множество проблеми, като чувство на тревожност, ниска самооценка, агресивност и други.

Личностовата идентичност като рисков фактор

В структурата на отклоняващото се поведение се откриват първични и вторични характеристики. Първичните характеристики се свързват с особеностите на преживяванията и настроенията. Емоционално-волевата сфера се характеризира с подчертана лабилност и слаба целенасоченост, което води до неадекватно отношение към социалната среда. Вторичните характеристики се изразяват на нивото на висшите психични и социални сфери на личността – промени в структурата и функциите на “Аз-а”, трудно оценяване и анализиране на социалните явления, трудно възприемане на обществените норми и изисквания, нездрави убеждения и мироглед, ниска самооценка.

Източник на вътрешния конфликт и девиантното поведение е разминаването между

реалната и идеалната самооценка. Несъответствието между реалното “Аз” и идеалното “Аз” е причина за нарушение на поведението и социално-психологическата адаптация, а също и поражда голямо напрежение.

Семейството като рисков фактор

Човек се ражда и развива в семейна среда. Едва по-късно влиза в контакт с училището и различни по същността си формални и неформални групи. Въпреки съществуващите спорове относно този проблем, несъмнено в семейството детето не само изгражда определена ценностна система и стил на поведение, но то ги моделира в много голяма степен чрез идентифициране с родителите и възприемането на техните ориентации и възгледи. Това е и основната причина за процедурата, извършвана от правоохранителните органи при установено закононарушение от юноша. Те задължително установяват неговият произход и средата, в която расте и се развива, защото тя може да е основна предпоставка за формирането на девиантно поведение. Това е така тъй като семейството представлява цялостна система от взаимодействащи си елементи и ако съществуват различни негативни тенденции, то те по един или друг начин се отразяват и върху децата.

Обобщено, съществуват две групи фактори свързани с негативното влияние на семейството върху децата. Първата се отнася до въздействието, което оказват отрицателните явления, свързани със състоянието на семейството като институция, а втората се изразява чрез използването на неправилни методи за възпитание.

Едно от най-силно травмиращите детето обстоятелства е липсата на обич и внимание от страна на родителите, особено в периода на физическо и психическо съзряване. Тези деца трудно се социализират и често имат проблеми с междуличностните контакти. Случва се да упражняват физическо насилие върху други деца, особено ако те са израснали в нормална социална среда. Често, с цел компенсация, тези юноши попадат в различни секти или под влияние на наркотици, а понякога стават жертви на сексуално насилие от страна на педофили.

Пряко влияние върху нестабилността на детската психика има разпадането на брака, особено ако юношата се превръща в пряк свидетел на скандалното и аморално поведение на родителите един спрямо друг, които постепенно губят авторитета си и престават да бъдат своеобразен коректив на детското поведение. Създалата се

ситуация и статут на непълно семейство оказва изключително неблагоприятно въздействие върху общото развитие на детето, което би могло да се тушира до известна степен ако причините за раздялата му бъдат обяснени и се потвърди изрично от двамата родители, че то не е причина за разпада на семейството. Освен това и двете страни трябва винаги с готовност да приемат разговори и въпроси свързани с този проблем.

Сериозен конфликт в семейството, който дава пагубно отражение върху детето е алкохолизмът и/или наркоманията сред родителите. Освен, че това е явна индикация за разпадането на брака, често възпитателния надзор и контрол над юношата е сведен до минимум или напълно липсва. Често тези родители са извършители на противоправни деяния, а не рядко провокират и дори насилствено заставят децата си за извършването на различни асоциални прояви. Освен това върху тях бива оказвано косвено или пряко въздействие за превръщането им в алкохолици и наркомани. Едни от най-често срещаните черти, които формират юноши, израстнали в такива семейства и които се превръщат в стил на поведение в зрялата им възраст са: “пристрастено натрапливо поведение или сключване на брак с пристрастен човек; безмилостна критичност към себе си и другите; липса на здрави граници; толерантност към неуместно поведение; трудно осъществяване на интимни връзки; пречупена воля; импулсивни реакции; ниско самочувствие; прекалена зависимост и страх и изоставяне”.

Друг, оказващ изключително влияние за формирането на престъпно поведение, фактор в юношеска възраст и особено в нашето съвремие е ниското културно-образователно ниво на родителите съчетано с икономически проблеми в семейството. Финансовите затруднения се явяват предпоставка за прояви на криминогенно поведение, най-често свързано със задоволяването на утилитарните потребности на юношата. Като все по-нарастващ проблем в обществото се обособява физическото и психическо малтретиране на подрастващите от страна на родителите, както и сексуалното посегателство върху тях. В такива ситуации част от децата се отдръпват в себе си, започват да страдат от чувство за вина, често преустановяват всякакви социални контакти. Други юноши обаче неимоверно засилват проявите си на агресивност, които ескалират до такава степен, че биха могли да завършат със садистични сексуални действия насочени към други деца или възрастни. Често родителите, които упражняват насилие върху собствените си деца в миналото са били жертви и малтретирани в семейството си. Множество са драматичните измерения на проблема, още повече, че често тъй като се превръща в модел на поведение, насилието може да се съхрани и да стане част от опита на децата. Последниците от израстването в такава семейна среда се изразяват в появи на агресия към другите, формирането на ниска самооценка, слаба адаптивност и чувство за захвърленост в един чужд и враждебен свят.

Друг проблем свързан с нефункционалното възпитание е неправилното прилагане на методите за стимулиране и наказание. Лъжливият родителски авторитет на подкупа, макар и да е подкрепян от множество изследователи е по-скоро погрешен. Поощряването на децата, особено с материални придобивки би могло да доведе не само до злоупотреби спрямо родителите, но и до засилване на потребителските настроения на децата и формирането на един постоянен и само консуматорски стил на поведение.

Както се вижда от множеството описани случаи на семейна дисхармония, трудно би могла да се очертае рязка граница между детето – престъпник и детето – жертва. В повечето случаи те корелират помежду си. Именно за това при извършване на евентуално престъпно деяние от страна на юноша е не просто желателно, а задължително и необходимо да се разкрият всички източници и мотиви за действията му от страна на компетентните органи. В противен случай, едни прибързани наказателни мерки биха били не само неефективни, но и деструктивно влияещи върху личността му.

Училището като рисков фактор

В пряка връзка със семейството, друг фактор, който оказва изключително силно влияние върху формирането и развитието на детската личност, е училището. В повечето случаи проблемите от едната среда – семейната или училищната пряко рефлектират върху другата и засилват и така съществуващият дисбаланс. Отношенията в класния колектив и взаимоотношенията, както между учител и ученик, така и между родител и учител са изключително важни за нормалното и ползотворно психическо развитие на детето. Основен мотив, който подтиква децата да работят добре е интереса проявяван от страна на родителите им към образованието, чувството за сигурност и степента на стабилност в семейството. Често училищните проблеми са явен индикатор за разстройство на юношеската личност в следствие от негативните взаимоотношения с родителите.

Трудност и нерядко – мотив за прояви на девиантно поведение представлява проблема с адаптирането в ново училище. Ако възникнат трудности при интеграцията в класния колектив, то те пряко се отразяват на успеха в училище, на отношенията в семейството и на общото психическо състояние на детето. Благоприятното внедряване на юношата в тази нова микросреда зависи от правилното функциониране на системата “нов ученик – съученици - учители”.

Приятелската среда като рисков фактор

Известно е, че в началото на половото съзряване децата сформират т.нар. неформални юношески групи, които с течение на времето стават с все по-малък брой членове, но за сметка на това връзките се задълбочават и придобиват по-емоционална окраска. В този период контакта между детето и родителите все повече намалява и се насочва към приятелската група. Нормално за този процес е плавното му протичане. Ако той се осъществи рязко има опасност от натрапване на прекомерно влияние над юношата от страна на връстниците му. Често атмосферата в групата е неблагоприятна за развитието на детето, а тя бива подсилвана от стремежа към идентифициране с другите и доказване на определени качества, което често води до асоциални прояви. Нека не забравяме, че самото дете може и да не е бунтар по своята същност, но колективните групови прояви обикновено заемат застрашителни параметри. Това се провокира и от неиндивидуалната, а груповата ангажираност спрямо дадено действие.

Сектите като рисков фактор

Един от факторите за формиране на различни девиации в поведението е свързан с проблема за сектите, който е изключително актуален в нашето съвремие. Освен това се използват различни методи и прийоми за промиване съзнанието на последователите. Прикрито или явно водачите често удовлетворяват своите властнически, сексуални и материални потребности за сметка на редовните членове.

Криминогенните секти имат три форми на влияние върху юношите. На първо място те изграждат личности с аномални промени в поведението и различни трудности в общуването. На второ място формират хора, които не признават държавата като институция и не спазват гражданските си права и задължения. Не на последно място тези секти доста успешно насочват подрастващите към различни по същество прояви на престъпно поведение.

Всички тези фактори, явни или косвени, са описани с ясната цел и убеждение, че най-добрата превантивна мярка за туширането и ограничаването на детската престъпност е доброто им познаване.

За жалост, времето в което живеем предлага на младите хора множество изкушения, на които биха могли да се поддадат, за това отговорността за изживяването на едно пълноценно юношество е в ръцете, както на родителите и на самите деца, така и на цялото общество.

Проблемите са неизчерпаеми по същността си, така както е безкрайна и неопознаваема детската душа. Криза или щастие, забулено с тайнствени страхове или пропито с радост и утеха, юношеството е неизменна част от развитието на човешкия живот. То е онзи полет на мечтите, стремежът към по-добро бъдеще, който може би е наивен, но определено красив. И най-страшното, онова което прекъсва крилете на детските стремления е липсата на любов.